

Süleymaniye Camii

2007-2010 Yılları Restorasyonuna Dair

Süleymaniye Mosque in relation to the 2007-2010 restoration

Rest. Uz. Y. Mimar Nilgün Olgun

Gürsoy Grup

nilgunolgun@gursoygrup.com.tr

Osmanlı İmparatorluğu'nun en kudretli padişahının adıyla anılan Süleymaniye Camii, yalnız Osmanlı mimarisinin değil, dünya mimarisinin de en seçkin eserlerinden biridir. Sinan mimarisinde klasik üslubun kaynağı olan prensipleri ortaya çıkaran ve sonraki dönemleri etkileyen bir konumdadır. Süleymaniye Camii zaman içinde geçirmiş olduğu restorasyonlar nedeniyle estetik bütünlüğünü belirli bir ölçüde kaybetmiştir. Bu Makalede, Cumhuriyet Tarihinin en kapsamlı restorasyon çalışması olarak nitelendirilen 2007-2010 yılları restorasyonunun dayandığı ilkeler belirtilerek, böyle bir eserin gelecek nesillere aktarılması için yapılan titiz çalışmalara yönelik ön bilgi verilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye, Cami, Restorasyon, Eski eser, Prensipler

Suleymaniye Mosque, known as the most powerful sultan of the Ottoman Empire is not only the Ottoman architecture but also the most outstanding works of architecture of the world. This building is the source of classical style architecture of Architect Sinan and has a position that affect the next period. Suleymaniye Mosque had lost its aesthetic integrity to a certain extent, because of the previous restorations. In this article, the major principles of 2007-2010 period which is the most comprehensive restoration of Republican History, mentioned for bringing such a building to the next generations.*

Keywords: Suleymaniye, Mosque, Restoration, Historical Building, Principles

* Süleymaniye Camiinde gerçekleştirilen 2007-2010 yılları arasındaki restorasyon çalışmaları, Vakıf Restorasyon Yıllığı'nın 3. sayısında (Süleymaniye Camii özel sayısı) ayrıntılı şekilde yer alacaktır.

* The restoration works implemented between the years 2007-2010 in the Süleymaniye Mosque will be in the Vakıf Restoration Annual (Süleymaniye Mosque special issue) in detailed.

I. Giriş

Süleymaniye Camii ve Külliyesi 1550–1557 yılları arasında, dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566)’ın Mimar Koca Sinan’a inşa ettirdiği yapılar topluluğudur. Mimar Sinan ve Kanuni Sultan Süleyman’ı, yani sanatla politik gücün birleşimini temsil eden yapılar, yerleşim düzenindeki ustalığın yanında, ekonomik ve kültürel işlevleriyle klasik dönemin simgesidir.

Türkiye için büyük ve önemli bir geçmişi hatırlatan ve içinde yer aldığı semte adını veren Süleymaniye Külliyesi, yaklaşık 70 dönümlük bir arazi üzerinde yer almaktadır. Caminin ortasında bulunduğu “U” düzen içinde; farklı derecelerde eğitim veren medreseler, (bir hadis okulu, bir tıp medresesi, hastane, Kur’an eğitimi yapılan bir okul, ilkokul), imaret denilen aş evi, misafirhane, han, hamam, kütüphane, Mimar Sinan’ın türbesi ve çok sayıda sıra dükkânlar bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan’ın türbeleri bulunmaktadır (Foto:1).

ekseni üzerinde kible ve giriş bölümünde birer yarım kubbe ve köşelerde tromp (çeyrek kubbe) ile bütünleşmektedir. Yan sahınların sütun ve kemerlerle oluşturulan bölümlenmesi, üst örtüde dönüşümlü olarak büyük ve küçük kubbelerle örtülmesini sağlamış, dış cephelerde ise iki katlı galeri düzenlemesi klasik cami mimarisinin özelliği olarak yan cepheleri teşkilatlandırmıştır.

Cümle giriş kapısı haricinde, cami harim bölümüne açılan dört adet kapı bulunmaktadır. Bunların ikisi doğu, ikisi batı cephesindedir. Mihrap bölümüne açılanlardan batıdaki müezzin, doğudaki ise hünkâr mahfiline girişi sağlar, diğer ikisi cemaat içindir.

Süleymaniye Camii ikisi harim ile son cemaat yerinin birleştiği köşede, diğer ikisi ise avlunun kuzey cephesi köşelerinde olmak üzere dört minaresi vardır. Harim köşesindeki minareler kare kaide üzerinde çokgen gövde ile yükselen, üçer şerefesi olan minarelerdir. Avlu kuzey cephesinin köşelerinde yer alan

Fotoğraf 1. Süleymaniye Külliyesi’ne Genel Bakış

II. Mimari Tanımlama

Külliye’nin ana yapısını oluşturan Cami, mihrap ekseninde kapalı (harim) ve açık revaklı avlu olarak planlanmıştır. Cami kareye yakın plan yorumu içinde üç sahnin olarak ayrılmış ve her sahnin kendi içinde kemer ve sütunlarla bölümlenerek galerilere dönüştürülmüş, böylece merkezi kubbe mekânı ile bütünleştirilmiştir. Merkezi kubbe (26.60 metre çapında) dört güçlü paye üzerine atılan geniş kemerlere oturmakta, mihrap

minareler ise, çokgen kaide üzerinde yükselen ve ikişer şerefesi olan minarelerdir.

Süleymaniye Camii revaklı avlusu, klasik Osmanlı dönemi cami mimarisinin karakteristik örneklerinde görüldüğü gibi, harim önündeki son cemaat yeri ile bütünleşmiş durumdadır. Revaklı avlunun önemli özelliklerinden biri, mihrap ekseninde ve harim cümle kapısı ile art arda yer alan kuzey anıtsal

Fotoğraf 2. Su Terazisi

kapısı; diğerleri ise iki yan revakın son cemaat yeriyle birleştiği yerde iki yöne açılan kapılardır. Camilerde revaklı avlunun ayrılmaz parçası ise, ortasında yer alan şadırvanlardır. Ancak Süleymaniye Camii'nin avlusundaki su yapısı, şadırvan olmayıp, su terazisidir (gelen suyun akışkanlığının hızlandırılmasını sağlayan havalandırma yapısı) (Foto:2). Abdest muslukları, doğu ve batı harim cephelerinin alt kısmında sıra çeşmeler halinde bulunmaktadır (Foto:3).

Fotoğraf 3. Abdest Muslukları

Revaklı avluya açılan kapılar, avlu dış cephelerinin ifadelendirilmesinde de önemlidir. Avlu kuzey cephesindeki kapı, anıtsal bir cümle kapısı olarak düzenlenmiş, kapının iki yanına içeriden çok katlı olarak hasırlık mekânları yerleştirilmiştir. Avlu revak mekânları, iki sıra pencere ile dışa açılmış, alt sıra pencereler dıştan lokma parmaklıklı demir pencere, içten ise künkari tekniğinde yapılmış ahşap pencere kepenkleri ile teşkilatlandırılmıştır. Harim ile revaklı avlu arasında dokuz bölüm ve kubbeli olarak yer alan son cemaat yeri de birer pencere ile harime ilişkilendirilmiştir. Bu pencerelerin dikdörtgen alınlıkları Kur'an'dan ayetlerin yazılı olduğu çiniler ile süslenmiştir. Son cemaat yerinin geniş orta revak kubbesinin yivli yüzeyleri, kalemişi bezemeli olarak cümle kapısının önemini vurgularken, harime açılan cümle kapısı da köşe sütunceleri, mes nişleri, sarkıtlı mukarnas dolgulu kavsarası ve özellikle üç yüzeyli kitabesiyile anıtsal bir cümle kapısının örneği olmuştur.

III. 2007 – 2010 Yılları Restorasyon Prensipleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından en son 1960'lı yıllarda restore edilen Süleymaniye Camii, sonraki dönemlerde mahalli imkânlarla, her hangi bir projeye bağlı olmadan onarılmıştır. Ancak yapılan müdahalelerde eski eser kriterlerine dikkat edilmediğinden eserin birçok yerinde özgün detaylara zarar verilmiştir. Yapılan ilk tespitler sonucunda hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, bunların datayları ve raporları ile İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan 14.02.2007 tarih ve 1047 sayılı kurul kararı ile onarıma yönelik karar alınmıştır. Koruma Kurulu kararına dayalı olarak da 15.10.2007 tarihinde yer teslimi yapılarak, Süleymaniye Camii ve revaklı avlunun restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Hem mimarlık hem de sanat tarihi yönünden dünya miras listesinde yer alan ve üzerinde yer aldığı topografya ve şehir dokusundaki özel durumu yanında, büyük bir külliyein merkezi olarak, toplu bir tasarım ürününe konu olduğu için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle eserin kimliğine uygun olarak restore edilmesi ve yapılan uygulamaların görsel ve yazılı biçimde belgelenecek arşivlenmesine dikkat edilmiştir. Çalışmaların tamamı, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararı ile oluşturulması uygun görülen Uzmanlar Kurulu denetiminde yapılmıştır. Mimari danışman olarak Prof. Dr. Ahmet Ersen, Sanat Tarihi danışmanı olarak Prof. Dr. Gönül Cantay, Konservasyon uzmanı olarak Doç. Dr. Ahmet Güleç ve Y. Konservatör Gülseren Dikilitaş ve Vakıflar İstanbul I. Bölge'nin kontrollük teşkilatı bu heyette görev almıştır.

Uygulamaya başlanmadan önce, FOM Group Mimarlık tarafından hazırlanan ve ilgili Koruma Kurulu'na onaylanan projeler ve raporlar saha ile karşılaştırılmıştır. Bu sayede iskele kurulmadan hazırlanmış ve belli müdahale kararları alınmış olan projelerin yerleri ile uyumu saptanmıştır. Her ne kadar projeler hazırlanırken restitüsyon çalışması yapılmış olsa da, sahada uygulamaya geçmeden önce eser ile ilgili ulaşılabilecek yerli ve yabancı bütün arşivler ve kaynaklar tekrar gözden geçirilerek çeşitli dokümanlara ulaşılmıştır.

Türkiye'de restorasyonların son dönemde uluslararası tüzüklere, hazırlanan projelere ve analizlere göre yapılmaya başlandığı bir gerçektir. Özellikle söz konusu eser Süleymaniye Camii olunca bu çalışmalar daha da titizlikle yürütülmüştür. Restorasyona yönelik kararlar, her ne kadar detay bazında alınsa da; başlangıçta yapının tümünü kapsayan prensip kararlarının alınması uygun görülmüştür. Bu prensipler doğrultusunda ilk kural, yenileme yerine korumaya dayalı bir restorasyon yapmak olmuştur. Bu nedenle de mevcut doku korunurken, bozulmuş yada müdahale görmüş alanlarda araştırmalar yapılarak, ulaşılabilecek her belge irdelenmiş ve restitüsyon için yapı bütününde değerlendirmeler yapılarak uygulamaya geçilmiştir. Böylesine bir anıt eserin restorasyonunda yaşanabilecek en bü-

Fotoğraf 4. Harime Genel Bakış (2007)

yük problemin, bütünü görmeden, bölgesel kararlar almak ve uygulamak olduğunu bildiğimiz için; eser ibadete kapatılarak, bütünü ile raspa çalışmaları tamamlandıktan sonra sahadan gelen verilere ve yapılan arşiv araştırmalarının sonuçlarına göre ele alınarak müdahale kararı verilmiştir.

İskele kurulumundan sonra, mevcut projeler baz alınmak suretiyle, sahada her yüzey ve detay yeniden ölçülerek, analitik detay projeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan yeni projelerin üzerine malzemeye ve detaya yönelik hasar tespitleri, muhdes ekler ve yapılması gereken müdahaleler işlenmiştir. Böylece sahada planlanan her imalat kalemi için rapor ve fotoğrafın yanı sıra analitik paftalar hazırlanmıştır. Uygulamaya geçilmeden önce pafta üzerinde yapılacak imalatlar tartışılmış, gerekli revizyonlar yapılmış ve sonra sahada uygulamaya geçilmiştir. İmalatlara başlanmadan önce mevcut durum, fotoğraf ile belgelenmiş, uygulama sırasında ve uygulama sonunda fotoğraflandırılarak arşivlenmiştir. Ayrıca yapılan imalatlara yönelik, kullanılan malzeme ve uygulama sırasında uyulması gereken noktaları belirtir raporlamalar yapılmış, çalışan personelin tanımı ve vasıfları belirtilmiştir. Böylece ilk inşa edildiği dönemde yazılmış olan ve bu gün bize yol gösterici olarak kullandığımız tahrir defterine benzer şekilde saha günlük defteri tutulmuştur. Bu bizden daha sonraki yapılacak onarımlar sırasında el kita-

bı olarak kullanılacak şekilde ve bu gün yapılan uygulamanın tümü ile incelenmesini sağlayacak yazılı belgeler oluşturulmasını sağlamıştır.

Süleymaniye Camii harim mekânının boşaltılmasından sonra uygun açılardan fotoğraflar çekirilmiştir (Foto:4). Böylece yer tesliminden sonra mevcudun fotoğrafları ile başlayan görsel arşiv oluşturma işlemi başlamıştır.

Eser bünyesinde bulunan, ancak projede detaylandırılmamış pencere içi mozaik taş döşemeler, künde kari kapı ve kepenkler, çini panolar gibi unsurların analitik rölövelerinin hazırlanması-

Fotoğraf 5. Camii İçine Genel Bakış

Fotoğraf 6. Restorasyon öncesi (2007)

Fotoğraf 7. Restorasyon sonrası (2010)

na başlanmıştır. Camii içinde yer alan taşınır demirbaşın tespiti yapılmıştır. Yapılan tespitler sonucunda belirlenen bazı değerli eşyalar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne ve Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi Müdürlüğü'ne onarım sonrası geri alınarak yerine konması koşuluyla teslim edilmiş, geri kalanlar ise sahada belirlenen bir yerde koruma altına alınmıştır.

Camii harim mekânının beden duvarlarında mevcut korunması gerekli yüzeyler, içeride kurulmakta olan iskele yükseldikçe korumaya alınmıştır (Foto:5).

Restorasyonlar sırasında karşılaşılan bir diğer sorun da, bilgilere toplu halde ulaşılamıyor olmasıdır. Süleymaniye Külliyesi ile ilgili bu güne kadar farklı alanlarda birçok bilimsel, akademik çalışmalar yapılmış, ancak geçmiş onarımlar ve müdahale yöntemlerine dair detaylı bilgiye rastlanmamıştır. Bu restorasyon sırasında yerli yada yabancı, yayınlanmış her türlü yazı, makale, bildiri, kitap vs. bir araya toplanmıştır. Bu çalışmanın amacı, farklı kişilerin farklı bakış açılarının ortak noktasının tespit edilmesi ve bu arada eksik noktaların neler olduğunun belirlenmesidir.

Yapının inşasında kullanılan malzemelerin incelemesi ve tespiti için İTÜ Maden Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü'den

Prof. Dr. Erdoğan Yüzer ile Arş. Gör. Jeo. Y. Müh. O. Serkan Angı'nın katılımıyla, yapı yüzeylerinde kullanılan taş cinsleriyle ilgili olarak araştırma yapılmış, özgün taş ocaklarının yerleri belirlenmiştir. Bu çalışma sonucunda, Süleymaniye Camiinin inşasında kullanılan taş cinslerini gösteren malzeme paftaları hazırlanmıştır. Bu belgeleme çalışması ışığında, restorasyon çalışmaları sırasında ihtiyaç duyulacak taş cinslerinin nerelerden tedarik edilebileceği sorusuna da cevap bulunmuştur.

Restorasyon sırasında kullanılacak yöntemlerin ve malzemelerin tespiti konusunda İ.B.B. Koruma ve Uygulama Denetim Müdürlüğü (KUDEB), İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Laboratuvarları'nda testler yapılmış, hazırlanan raporlara göre restorasyon çalışmaları yönlendirilmiştir.

Projelendirme aşamasında görülememiş ya da ulaşılamamış tüm detaylara yönelik belgeleme çalışmaları tamamlanmış; rölöve çizimleri yapılmış, restitüsyon projeleri ile restorasyon projeleri hazırlanmış ve sonraki restorasyonlara ışık tutması için arşivlenmiştir.

16.11.2010 Salı günü bayram namazı ile ibadete açılan caminin peyzaj düzenlemesi halen devam etmektedir.

Fotoğraf 8. Restorasyon öncesinde sıvalı yüzey

Fotoğraf 9. Restorasyon sırasında sıva altında ortaya çıkartılan çini pano

Değerlendirme:

Yukarıda aktardığımız bilgiler, Süleymaniye Camii'nin üç yıl süren detaylı restorasyon çalışmalarının dayandığı ilkeler, danışılan kurum ve kuruluşlar, karar mercileri, çalışma prensipleri ve restorasyon uygulamalarının belgelenecek arşivlenmesi sürecinin anlaşılması için hazırlanmış bir başlangıç metnidir. Süleymaniye Camii şüphesiz her bir taşı üzerine yüzlerce kelime söylenebilecek bir anıt eserdir. Burada yürütülen çalışmalar, Cumhuriyet Tarihinin en kapsamlı restorasyon çalışması olarak

nitelendirilmektedir. Yapılan uygulamalarda, mimarlık ve güzel sanatların farklı disiplinleri ve alanında uzman pek çok kıymetli isim görev almıştır. Bu süreçte yapıya dair daha önce hiç bilinmeyen unsurlar keşfedilmiş, yıllardır eksik görünen unsurlar tamamlanmış ya da geçmişte yapılan muhdeslerden arındırılan eser, özgün detaylarına kavuşturulmuştur. Şüphesiz, yapılan her imalat tüm yönleriyle (rapor, çizim, fotoğraf vb.) detaylı olarak anlatılmalı ve sonraki onarımlarda ihtiyaç duyulması halinde kullanılabilir şekilde gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.